

Tiit K u k k
(Tartu)

NÄITEID KARJALA KEELE VESJEGONSKI MURRAKUST III

Käesolev publikatsioon on jätkuks "Fenno-ugristica" 11.-13. numbris alustatule. Sedakorda on tekstid folkloorse süsuga, nimelt tulevad avaldamisele kolm muinasjuttu.

Muinasjutte võib Vesjegonski murraku alal kuulda vaid kõige vanema põlvkonna suust (silmas peetakse 70-aastaseid ja vanemaid). Muinasjuttude oskamise eelduseks on asjaolu, et praegune jutustaja on neid kunagi oma lastele või lastelastele rääkinud. Karjala keele kõnelejate alamaks eapiiriks on ligikaudu 50 aastat, kuid 50- ja 60-aastased muinasjutte jutustada ei oska, sest nende esmaseks keeleks lastega suhtlemisel oli juba vene keel.

Eelneva kinnituseks olgu toodud asjaolu, et peale siin avaldatavate näidete on publikatsiooni autoril õnnestunud suvistel ekspeditsioonidel 1983-1986 kuulda ja lindistada vaid väheseid muinasjutte. See ei tähenda aga sugugi seda, et Vesjegonski murraku alal poleks muinasjutte osatud ja räägitud. Konstantin Manžini (tema kohta vt. Palmeos 1970 ja Virtaranta 1986a) poolt on lisaks muudele folkloorsetele materjalidele kirja pandud ka mõnikümmend muinasjuttu, mis kõik alles ootavad avaldamist (käsitirjas säilitatakse neid Tartu ülikooli soome-ugri keelte kateedris, Tallinnas KKI soome-ugri keelte sektoris ja Petroskois KKAI keelesektoris). Nii nagu muudki folkloorižanrid, on ka muinasjutud Vesjegonski murrakus hääbumas.

Siin avaldatavate muinasjuttude jutustajaks on Vesjegonski murrakuala kirdenurgas asuvas Lopatihha külas elav Anastassija Nikolajevna L u m p a n o v a . Anastassija Lumpanova on sündinud 1908. a. Lopatihhas paljulapselises peres. Koolis käis paar talve. Mehele läks sinnasamasse Lopatihhasse. Kaotas sõjas mehe, jäi üksi kasvatama nelja last ning nägi muidugi palju näguripäevi. Kõigest hoolimata on ta lahke loomuga: meiesuguseid võõraid tülitajaid võttis ta alati heal meelel vastu. Oma muinasjutuuskuse kohta rääkis ta ise järgmist.

/a mištā kūlit nāmā šjarnat?/

da miula kuin oli äjä vunutkia da lašta / nīn mie heifā so svojei. golovi. // bābuška / roskā. živai skaski // a karie-lazet / kun miunomat lapšet karielazet vet oldih / nīn mie ka karielakši heifā i rubien šanelemah / mie ka omašta piāštā i nīdā / nāmā i roskā. živala / so svojei. / prosto so svojei. golovj.

/a šiun miamo šaneļi šjarnoida?/

miula / miun / miun miamo šaneļi / šaneļi / dāže bjabo miu-la šaneļi / mie bjabon šjarnoida muiššan / vot / mie ka po-vidimu vāhāzen nīdā muiššin / nu ka mie i šaneļin.

/Kust sa kuulsid need muinasjutud?/

Mul oli palju lapselapsi ja lapsi, nii ma rääkisin neile, omast peast. (Ütlevad:) vanaema, räägi muinasjuttu. Aga minu omad lapsed olid ju karjalased, nii ma hakkasingi neile karjala keeles rääkima. Ma jutustasin neile omast peast, omast peast jutustasin.

/Aga kas sinu ema rääkis muinasjutte?/

Minu ema rääkis, rääkis mulle, isegi vanaema rääkis. Ma mäletan vanaema muinasjutte. Ma mäletasin nähtavasti veidi ka neid, vaat niiviisi ma rääkisingi.

Muinasjutud

(1) ukko da akka

- 1 eļeffih ukko da akka // ištuočettih süomāh / süö-dih / ukko akalla i šanow // pežet possūdāt / akka ukolla šanow / šie pežet // sporittih sporittih i nīn possūdija ei peštū / ukko viruttjačči da i šanow / mie
- 5 enāmbi šiula nīmidā en šano / a ješli šie ni midā šanot / šiulas i possūdāt peššā // virutah kaiken üön / nī midā ei viritefā // tuļi huomneš / pidāw ľehmie laškje / ukko da akka virutah // sušsiedat ľehmāt laškiettih / kačotah / midā a n n u š k a / ei lašše ľehmie // da
- 10 midā to ei nāvū / ľāhe ... / pidāw ľāhtie fiļjāļe // māni perftih / a n n u š k a virū / i v a n u š k a fūgalla virū // da a n n i / da midā šiujke ľieņi? a n n i nī midā ei virka // oi da v a n a / da midā šiujke ľieņi? // i v a n a nī midā ei virka // vjidi
- 15 kūļāļfā / vieļā kuččū / šanow / vet virutah / nedvižī-mi / ei paišsa / pidāw pappi tūwa // tuodih papi / tuodih papin // pappi rubiew pūhie andamah / hūo šūda ei avata / pappi šanow / en fie midā riadja / pidāw tāh

20 panna ristikanžja uhā živat heidā // a ken rubiew /
 ni_ken ei rubie / ūksi akka soglašī / šanow / mie ru-
 bien / vain andakkja miul_ka hänen kurtočka / a a n -
 n u š k a l l a lieņi žiaļi kurtočkja / kuin skokahtaw
 da i šanow / miula ostatka kurtočka / en anna / a ukko
 kiugjalda skokni / a sie ieļā zavodīt paisā / siulas i
 25 possūdat pešā.

Taat ja eit

Elasid taat ja eit. Istusid sööma, sōid āra, taat ūtleb
 eidele: "Sina pesed nōud." Eit ūtleb taadile: "Sina pesed."
 Vaidlesid, vaidlesid ja nōusid niiviisi ei pesnudki. Taat
 heitis pikali ja ūtleb: "Mina ei ūtle sulle enam midagi. Aga
 kui sina ūtled, tuleb sul nōud pesta." Lamavad terve öö. Mi-
 dagi ei läida. Tuli hommik, peab lehmad välja laskma. Taat
 ja eit lamavad. Naabrid lasksid lehmad välja. Vaatavad, mis
 Annuškal viga on, et ei lase lehmi välja ja millegipärast
 pole näha. Peab nende juurde minema. Läks tarre. Annuška la-
 mab ja Vanjuška lamab ahjul. (Ūtleb:) "Anni, mis sinuga lah-
 ti on? Anni ei vasta midagi. (Kūsib:) "Oi Vanja, mis sinuga
 lahti on?" Ja Vanjagi ei vasta midagi. (Naaber) läks küla
 peale. Kutsub veel (rahvast). Ūtleb: "Lamavad, on liikuma-
 tud. Ei rāagi. Peab papi tooma. Papp ūtleb: "Ei tea, mida
 teha. Peab panema siia inimesi nende hoolitsema." Aga
 kes jääb. Mitte keegi ei jää. Ūks eit nōustus. Ūtleb: "Mina
 jān, andke ainult mulle tema jakk." Aga Annuškal hakkas oma
 jakist kahju. Hūppab pūsti ja ūtleb: "Minu ainuke jakk, ei
 anna." Aga taat hūppas ahju pealt alla. Ūtleb: "Sina hakka-
 sid varem rāakima, sina pead ka nōud pesema."

(2)

s n e g u r k a

eļeffih ukko da akka // heilā ewlun lašta // ištah
 / aivin tūžitah / kačo / kaikilla lapšet / a meilā ewle
 lašta / ikkunah kačotah / lapšet lepjat snegurkja // uk-
 ko šanow akalla / lākkūo i mūo ļiajirma snegurkan / mō-
 30 žot i meilā liew tūftōne // lāhtieffih ļiajittih snegur-
 kan / vjidi vovs hūvā / tuodih perffih i rubei pagizemah
 // oi ihašuttih / kai meilā nūt lieņi tūfār // eļefāh /
 rādujut ne_narā_dujut / to što heilā on tūfār // i tul-
 dih tūftōžet kuččumah s n e g u r k j a meččāh / ma
 35 hiān kuin lieņi kežā / aivin peiffieļieččow / päivāštā
 varjāw // a ukko da akka / ei malteta da i / midā_to za-
 gruštī_la meilā dočka / ew veššēļā / a sīdā ei malteta /

sto hiän rasstā.jot // kučuttih fūffōzet meččāh / lijait-
 tih tulen i piāliōči tulešta kaiken ruvettih skokkimah /
 40 a hiän randāzešša seižow s n e g u r k a // a häneffā
 šanotah / nu midā et skoki / sie / eļā varja / zastjavit-
 tih / a hiän ei tahan sporieččie / kuin skokahti / i šū-
 ri jāi vain piaruņe // fūffōzet / oi oi oi / tuldih kodih
 / diedo bjabo kūzeļlāh / miššā miān s n e g u r k a / da
 45 ka hiän čerez košto.r priņni i lieņi vain paro;k / a
 s n e g u k j a ew // nu midā / ikkieffih ikkieffih ukko
 da akka / a nīn fūfārdā i ei lieņūn.

Lumivalgeke

Elasid taat ja eit. Neil ei olnud last. Muudkui nukrut-
 sevad: vaat, kōigil on lapsed, aga meil ei ole last. Vaatavad
 aknast välja, lapsed teevad lumememme (= lumivalgekest). Taat
 ütleb eidele: "Lāki, teeme meie ka lumememme, vōib-olla ssame
 meilegi tūtrekese." Lāksid, tegid lumememme. Tuli välja väga
 hea. Tōid tarre ja (see) hakkas rāākima. Oi, kuidas rōomusta-
 sid. Vaat, saime nüüd tūtre. Elavad, rōomustavad ega jōua āra
 rōomustada, et neil on tūtar. Tulid tūdrukud Lumivalgekest
 metsa kutsuma. Aga tema, kui suvi tuli, aina peidab end, kar-
 dab päikest. Aga taat ja eit ei saa aru ja (ütlevad:) "Meie
 tūtreke on millegipārast nukraks jāanud, ei ole rōomus." Aga
 sellest ei saa aru, et ta vōib āra sulada. Kutsusid tūdrukud
 (Lumivalgekest) metsa. Tegid tule ūles ja hakkasid ūle tule
 hūppama. Aga tema, Lumivalgeke, seisab kõrval. Aga talle ōel-
 dakse: "Miks sa ei hūppa? Hūppa, sa āra karda," sunniti. Aga
 tema ei tahtnud vastu vaielda. Kui hūppas, jāi jārele vaid
 aurupilveke. Tūdrukud ütlesid oi-oi-oi. Tulid koju. Taat ja
 eit küsivad: "Kus on meie Lumivalgeke?" - "Ta hūppas ūle lōk-
 ke ja temast jāi jārele vaid aurupilveke. Lumivalgekest aga
 ei ole." Mis parata. Nutsid, nutsid taat ja eit, aga tūtart
 enam tagasi ei saanud.

(3) kukkoņe da kanaņe

eļeffih kukkoņe da kanaņe / fāhtieffih marjah / aš-
 tuttih aššuttih / dogadittih tuomee // kukkoņe nouži tuo-
 50 meh // a kanažella ei šjan / kanaņe i ravižow / kukkoņe
 kukkoņe / fūkkā i miula marjaņe // kukkone fūkkāi marja-
 žen / kanaņe šūoi / vieļā himottaw // pakkuow tiašen /
 kukkoņe kukkoņe / fūkkie miula vieļā marjaņe / kukkoņe i
 toizen marjažen fūkkāi / šūoi i kolmatta pakkuow / da kukkoņe

- 55 kukkone / lükkie miula vielä marjane // kukkone kaçahti
tuomeh / marjje vähä / skokahti da kanaželda sílmäsen i
nökkaï // kanañe lãksi sũduh / mãni sũduh / šũret sudat/
pieñet sudat / sũdikkia / miulda kukkone sílmäsen nõkkai
// kuçu kukoišta / kanañe kuççui kukkožen // kukkone
- 60 kukkone / miñtãh kanaželda sílmäsen nõkkait? // miñtãh
tuomi vähãã marjje ando? // kuççukkia tuonda // kuçutihh
tuomeg // miñtãh kukkožella da kanažella vähãñ marjje
annoit? // a miñtãh poçit jũret griziftih? // kuççukkia
poççiloida / poçit / tũõ miñtãh tuomelda jũret grizift-
fã? / miñtãh miãt izãndã pahoin sũõfti? // kuççukkia
- 65 izãndie / izãndã / miñtãh sie poçit pahoin sũõfti? // a
miñtãh meilã jumala vähãñ ieibie kažvatti / kai.

Kukeke ja kanake

Elasid kukeke ja kanake. Lãksid marjule. Astusid, astu-
sid, mãrkasid toomingat. Kukeke tõusis toominga otsa, aga
kanake ei saanud. Kanake karjub: "Kukeke, kukeke, viska mul-
le ka marjake." Kukeke viskas marjakese. Kanake sõi ära, ta-
hab veel. Palub taas: "Kukeke, kukeke, viska mulle veel mar-
jake." Kukeke viskas teisegi marjakese. (Kanake) sõi ära ja
palub kolmandat: "Kukeke, kukeke, viska mulle veel marjake."
Kukeke vaatas toomingat, marju vähe, hüppas alla ja nokkis
kanakeselt silma peast. Kanake läks kohtusse. - "Suured koh-
tunikud, väikesed kohtunikud, mõistke kohut, kukeke nokkis
mul silma peast." - "Kutsu kukeke." Kanake kutsus kukekese.
- "Miks sa kanakesel silma peast nokkisid?" - "Miks toomin-
gas vähe marju andis?" - "Kutsuge toomingas." - "Miks sa ku-
kekelele ja kanakesele vähe marju andsid?" - "Aga miks sead
juured paljaks kaapisid?" - "Kutsuge sead." - "Sead, miks te
toominga juured paljaks kaapisite?" - "Miks peremees meid
halvasti söötis?" - "Kutsuge peremees." - "Peremees, miks sa
sigu halvasti söötsid?" - "Aga miks jumal meile vähe vilja
kasvatas?"

Mãrkusi

Aarne-Thompsoni klassifikatsiooni järgi kuuluvad siin
avaldatud muinasjutud järgmistesse tüüpidesse:

1. "Taat ja eit" - AT 1351
2. "Lumivalgeke" - AT 703*
3. "Kukeke ja kanake" - AT 2021B

Neist esimene ja kolmas on suhteliselt laia levialaga, teist

tüüpi aga tuntakse üpris kitsal slaavi-balti keelealal. Venelastelt on muinasjutu laenanud ka karjalased.

Sagedased on muinasjuttude tekstides ümberlülitused:

15 nedvižī·mi ←- vn недвижимый 'liikumatu'; 19 uhā·živat ←- vn ухаживать 'hoolitsema'; 28 lepjat ←- vn лепят 'teevad (lumest)'; 33 rādujut ne narā·dujut ←- vn радуют не на радуют 'rõõmustavad ega jõua ära rõõmustada' - viimane on vene muinasjuttudes sagedasti esinev vormel; 36 zagrusfi·la ←- vn запустила 'jäi kurvaks'; 38 rasstā·jot ←- vn расстает 'sulab ära'; 45 čerez košto·r prigni ←- vn через костер прыгни 'hüppas üle lõkke'; 45 paro·k ←- vn парок 'auruke, aurupilveke'. Muudest muinasjuttudest eristub kolmas, kus ümberlülitused puuduvad. Põhjuseks on siin asjaolu, et tegemist on nõ. valmis tekstiga, kus improvisatsiooni osa on suhteliselt väike. Seetõttu ei ole antud muinasjuttu tunginud ka vene keele elemente.

Teiselt poolt on muinasjuttude keeles säilinud ka arhailist. Esimeses muinasjutus esineb kahel korral sõnavorm siulas (6 ja 24) 'sinul', kus element -s kujutab endast 2. isiku possessiivsufiksit, mis siin esineb eelkõige rõhutavas funktsioonis. Ei ole kahtlust, et tegemist on juba ammusel ajal karjalaste poolt räägitud muinasjutuga. Vastasel korral poleks võimalik arhailise possessiivsufiksi esinemine, mida kõnes enam ei kohta. Sama possessiivsufiks tuleb esile ka karjala keele alal laialt levinud laste ahellaulus "diarjažet, miarjažet / miamoš kuččū kodihiže / jne." (vt. ka Virtaranta 1986b : 296).

Kirjandus ja selle lühendid

AT = Aarne, A., Thompson, St., The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography (FFC 184), Helsinki, 1961; Palmeos, P. 1970, Sissejuhatus artiklile: K. Manzin, Karjalaste vanadest pulmakommetest. - Läänemeresoomlaste rahvakultuurist, Tallinn, lk. 18-40; Virtaranta, P. 1986a, Karjalan kielen tutkimuksesta ja harastuksesta Neuvostoliitossa v. 1970-85. - Virittäjä, 343-353; Virtaranta, P. 1986b, Kauas läksit karjalainen. Matkamustelmia tverinkarjalaisista kylistä, Porvoo-Helsinki-Juva.

Тийт К у к к
(Тарту)

ОБРАЗЦЫ РЕЧИ ВЕСЬЕГОНСКОГО ГОВОРА КАРЕЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Р е з ю м е

В публикации приводятся образцы речи фольклорного содержания - это три сказки, записанные в дер. Лопатиха Весьегонского района Калининской области от информантки Анастасии Николаевны Лумпановой. По классификации АТ эти сказки относятся к типам I35I, 703* и 202IB. В языке сказок наблюдаются как архаические (притяжательный суффикс 2 лица -*š*: *šiušaš*), так и новые черты, характерные для весьегонского говора и для карельского языка в целом (переключение на русский язык).